

POCHODEŇ SVĚDOMÍ

TOMÁŠ HALÍK

Před čtyřiceti lety proletěla světem zpráva, že v malé středoevropské zemi, okupované už několik měsíců vojsky Varšavského paktu, se na protest upálil před sochou národního patrona mladý student. Televizní stanice přenášely záběry z Prahy: pochod studentů, zástupy truchlivě mlčících i tiše plačících lidí, kteří se přišli poklonit před studentovu rakev na univerzitní nádvoří, a jeho pohřeb, který byl výmluvnou manifestací národního smutku nejen nad tragicky ukončeným mladým životem. Palachova rakev, potažená vlajkou, jako by se stala symbolem národního osudu.

Čin Jana Palacha se stal důležitou součástí i mého životního příběhu.

Zpráva o okupaci Československa v srpnu 1968 mne zastihla na londýnském nádraží – coby dvacetiletého studenta druhého ročníku pražské Filozofické fakulty, když jsem právě chystal nastoupit zpáteční cestu z prázdninového pobytu domů do Prahy. Po informaci o zavřených hranicích jsem se vrátil zpět do londýnského českého střediska, přeplněného desítkami krajně vzrušených československých studentů. Po několika dnech, když jsem se poprvé mohl telefonicky spojit a poradit se svými rodiči, jsem návrat odložil na neurčito; v říjnu jsem začal studovat na jedné britské univerzitě. Na přelomu roku jsem se vrátil domů, ale pro jistotu jsem si nechal otevřená vrátka – měl jsem stále platnou výjezdní doložku k návratu do Británie.

Ve stejné situaci bylo tenkrát několik stovek mladých lidí. Chodili zimní Prahou, debatovali po hospodách a uvažovali o tom, zda se vrátit na Západ a emigrovat, či zůstat ve vlasti. Normalizační stroj se ještě nerozjel na plné obrátky, ale realističtí pesimisté tušili, že se železná opona nad námi brzy znovu zavře a zbývají poslední chvíle pro rozhodnutí, na kterém jevišti chceme dohrát svůj život.

Měl jsem také plnou hlavu podobného rozhodování – a do toho přišlo jako blesk upálení Jana Palacha. Zprávu o jeho činu jsem se tehdy dozvěděl během duchovních cvičení, která právě v těch dnech vedl v arcibiskupském paláci studenty milovaný týnský farář Jiří Reinsberg. Palach byl studentem téže Filozofické fakulty jako já, ve stejném ročníku, a ačkoliv jsem ho osobně neznal, museli jsme se nejednou na fakultních chodbách potkávat.

Zúčastnil jsem se v následujících dnech univerzitní stávkou, studentského pochodu Prahou a Palachova pohřbu. Spolu s doktorkou Neradovou jsme za Jana

zorganizovali smuteční mši ve studentském kostele svatého Tomáše na Malé Straně. Celebrovali ji tehdy kněží Antonín Mandl, Karel Pilík, Jiří Reinsberg a Václav Dvořák. My studenti jsme stáli symbolickou čestnou stráž. Kázal ThDr. Antonín Mandl, vynikající teolog, před několika málo lety propuštěný z dlouholetého komunistického žaláře, v němž byl podroben nelidskému mučení; byly na něm dosud patrné následky týrání, ostatně za několik málo let poté na ně zemřel.

Na rekviem jsem nesl do kostela Palachovu posmrtnou masku od Olbrama Zoubka a pak ji přenesl na Filozofickou fakultu. Tam jsme pak sundali Leninovu bystu a posmrtnou masku Jana Palacha dali místo ní do výklenku na schodišti, kde dnes stojí socha TGM. Tu noční cestu zimní Prahou s Palachovou posmrtnou maskou pod zimníkem nikdy nezapomenu; byla to pro mě příležitost k jakému-si vnitřnímu dialogu s ním. Něco jsem mu tehdy slíbil, a také jsem to dodržel.

Jan Palach se neupálil na protest proti okupaci, jak se často nesprávně tvrdí, nýbrž proti jejím důsledkům, které se v té době začaly projevat: národní vůle k odporu začínala ochabovat, režim chytře, krůček po krůčku utahoval smyčku a dusil poslední zbytky politických výdobytků pražského jara. Začínala se tragédie morální korupce společnosti a student Jan se stal svou absolutní obětí světlem, které mělo v šeru polopravd, naivních iluzí a záměrných lží prorockým, varovným a burcujícím způsobem osvětlit tuto pravdu o nás samých, o národní situaci, o smyslu doby, do níž jsme byli postaveni. V době, kdy mnozí začínali dávat přednost zachování kariéry před ctí, Jan těm, kteří se začali třást o „existenci“ (ve smyslu dobrého bydla), ukázal způsobem nejvýmluvnějším, že život může být dokonce něčím víc než jen „biologickou existencí“ – může být příležitostí *vydat svědectví pravdě*.

Palachovou obětí dostal veřejný život nový a hlubší rozměr. Tehdy mi s plnou vahou došlo, že v naší zemi už zdaleka neběží jen o uchování zbytků „socialismu s lidskou tváří“, o relativně nezajímavý spor, který vyplňoval pražské jaro, tedy budou-li u moci promoskevští starokomunisté nebo reformní eurokomunisté – nyní šlo o mravní páteř národa.

Při shromáždění u sochy svatého Václava (tam, kam Jan situoval svůj čin) jsem měl v jednu chvíli pocit (a nestydím se přiznat ke svému tehdejšímu romantickému idealismu), že ve společnosti zase alespoň na okamžik probleskl archetyp, který tento „dědic české země“ v podání dávných kronik vyjadřoval. Našel se někdo, kdo neodpověděl na sílu a zlobu silou zbraně, násilím proti druhým, nýbrž silou charakteru, obětí vlastního života.

Palach byl obětí v jiném smyslu, než byli obětí okupace civilisté, kteří zahynuli v srpnových dnech. On svou obětí přinesl vědomě a svobodně – a skrze ni zaznívalo poselství nekonečně podstatnější, než bylo to, které stačil načrtnout v dopisu na rozloučenou. Když člověk druhému a pro druhého něco dává, „obětuje“ – třeba čas nebo peníze –, ukazuje mu, že si ho váží víc než té hodnoty, které se tímto darem vzdává. Jan Palach nám ukázal, že si nás váží víc než svého vlastního života. Že mu jde o to, abychom se nezkřivili – a cení si toho (a nás, naší lidské důstojnosti) víc než svého přežití.

Najednou tu byl někdo, kdo nám v čase inflace slov řekl plamenem svého těla, že mu na tom, abychom se neohnuli, záleží víc než na jeho vlastním životě. Najednou nám někdo svou obětí zjevil, jakou máme cenu: mravní integrita této společnosti byla pro něj tak vysokou hodnotou, že výzvu k jejímu uchování podepsal svým utrpením a svou smrtí. Jan Palach se pokusil vrátit pošlapanému

Zádušní mše za Jana Palacha v kostele sv. Tomáše | Zdroj: ČTK

a násilím i korupcí ochočovanému a morálně rozkládanému národu vědomí jeho ceny a důstojnosti.

Jedna věc mi už v lednu 1969 začala být zřejmá: kdo pochopí smysl Janovy oběti, je jeho činem osobně zavázán. Snad také proto ho budou mnozí bagatelizovat, zlehčovat i odsuzovat.

Palachův čin byl v křesťanském duchovním prostoru naprosto neobvyklý – a samozřejmě byli i věřící křesťané, a nebylo jich málo, kteří Palacha odsuzovali jako sebevraha. Podobné skutky protestu byly přece dosud známy jen mezi buddhistickými mnichy! Mezi křesťany se vždy najdou tací, kteří cokoliv rychle a bez velkého přemýšlení zatratí jen proto, že jde o cosi nebývalého, co se nevejde do jednoduchých myšlenkových přihrádek. Argumentoval jsem jim slovy G. K. Chestertona: Sebevrah je člověk, který pohrdá životem, zatímco mučedník je ten, který pohrdá smrtí.

Ne, Jan nevrátil nevděčně „vstupenku do života“, on spíš naplnil Ježíšovo slovo: Nikdo nemá větší lásku než ten, kdo dá svůj život za své přátele. S velkým zadostiučiněním jsem pak přijal slova biskupa Tomáška, kardinála Berana (byl to tuším jeho poslední rozhlasový projev k národu z Říma, kde pak zanedlouho zemřel) a samotného papeže Pavla VI., kteří s plným porozuměním ocenili mravní hodnotu Janovy oběti.

V té mrazivé noci, když jsem nesl pod zimníkem Prahou posmrtnou desku Jana Palacha, jsem si uvědomil, že definitivně skončilo pražské jaro a naděje na blízké dosažení politické svobody, že s celou společností vstupujeme do mrazivé noci. „Tato noc nebude krátká – beránka vlku se zachtělo, bratříčku, zavírej vrátka,“ zpíval tenkrát bard protestu naší generace Karel Kryl.

Myslel jsem na ty, kteří s Palachem údajně losovali o pořadí, odhodlání ke stejnému činu. Co bych měl teď udělat, kdybych nosil v kapse papírek s nápisem Pochodeň číslo dvě? Nestali jsme se všichni, kdo jsme Janovou obětí zasaženi a osloveni, v jistém smyslu „pochodní číslo dvě“? Není každý z nás nyní na tahu, aby na jeho čin nějak odpověděl? Jaký tvar by měla mít moje oběť, můj protest, můj plamen? Tato myšlenka mi nedala spát. Možná, že tady někde byl prapočátek rozhodnutí, které mne později přimělo hledat cestu k podzemní církvi a které mne dovedlo k tajnému svěcení a ke kněžské činnosti „v ilegality“.

Palachova oběť mne však nejdříve přivedla k rozhodnutí, že nebudu emigrovat, i když na tuto zemi přicházejí těžké časy a ani já to jistě nebudu mít lehké. Slíbil jsem si, že se však komunisty za žádnou cenu nedám koupit ani zastrašit. A když mi pak v osmdesátých letech u výslechů tu slibovali, tu vyhrožovali, vzpomněl jsem si vždy na Palacha a dostal sílu říci ne. Já opravdu nejsem rozený hrdina, možná bych to bez vzpomínky na Jana nedokázal. Víím z řady osobních svědectví, že do života nemála lidí Palach vstoupil tak, že před normalizačním cynismem vnitřně nekapitulovali. Že to byla menšina? Zaplať Pánbůh za každého z nich! Ne, jeho smrt nebyla marná, už také pro tuto ohnivou hráz ve svědomí nemála lidí jeho generace.

Ano, slyším ten hlas velebené „většiny“: Jan Palach stejně nic nezmoohl, lidé vystáli frontu před jeho rakví, ale za chvíli už zapomněli – normalizace přece přišla. Na obhajobu Palachovy památky mohu nabídnout jen osobní zkušenost mých přátel a mou vlastní: pro náš život tato oběť marná nebyla.

Ale i těm, pro něž je dění ve svědomích jednotlivců jen chimérou a počítají pouze viditelné a masové události, připomeňme jednu věc: palachovský týden

v lednu 1989. Demonstrace na místě jeho smrti, včetně zatčení Václava Havla, prokazatelně uvedly do pohybu poslední fázi procesu, který v listopadu téhož roku skončil kolapsem komunistického režimu.

Jistě, na pádu komunismu se podepsalo mnoho faktorů: od globalizačního rozmachu otevřené společnosti, v jejímž rámci už nemohly obstát režimy uzavírající se volnému trhu zboží a idejí, od důsledků tehdejší americké zahraniční politiky přes morální vliv papeže a příklad polské Solidarity až po domácí disentu. Václav Klaus v jednom ze svých článků upřel zásluhy za pád komunismu disentu a připsal je „mase obyčejných občanů, kteří pasivně přežívali v kulisách režimu“. Tato revoluční úloha příkrčených mas a pragmatických bankovních úředníků – jakkoliv se zdá, že „to nakonec vyhráli“ – je ovšem poněkud těžko prokazatelná. To onen dodatečný dopad Palachova činu, oživený demonstracemi disidentů v lednu před patnácti lety, mi připadá přeci jen reálnější. „Zrno pšeničné, odumře-li samo sobě, mnohý užitek přinese,“ píše se v Bibli.

Dnešní situace se v mnohém radikálně liší od ledna 1969, tváří v tvář dnešním těžkostem a nepravostem nemá smysl protestovat formou dobrovolné smrti. Ani dnes však není anachronické hájit způsobem života, řeči i myšlení úctu k pravdě a hledání pravdy (neboť nikdo nejsme jejím majitelem a nemáme na ni monopol) tváří v tvář lákadlům populismu, cynismu a rezignace; není zbytečné ptát se, co je správné – a nejen sledovat to, co právě „boduje“. Jen nesmířením s mentalitou pasivně přežívající masy se konečně staneme společností svobodných občanů a zbavíme se mravních pozůstatků doby normalizace.